

A tudatformálás folyamatának neveléslélektani összefüggései

A személyiség, a jellem, az egyén tudata iskolás korban erőteljesen változik, fejlődik. Ezt az alakulást, minőségi változást nekünk pedagógusoknak többek között széles körű nevelő tevékenységgel is irányítanunk, segítenünk kell.

Az egyén és ezen keresztül a társadalom igénye, hogy a nevelési, jellemformálási lehetőségeket sokoldalúan biztosítsuk, szervezzük iskoláinkban.

Tehát, fontos társadalmi igény, illetve követelmény, az oktatás és nevelés szervezés egységének megvalósítása, a mozgalmi élet továbbfejlesztése oktatási intézményeinkben.

Az ember fejlettségének, személyiségének, jellemének színvonalára munkatevékenységének tudatosságából és magatartásából tudunk következtetni.

A tudatosság egyik fokmérője az egyén személyiségének. A tudat fejlesztése és a helyes magatartási készségek kialakítása alapvető fontosságú követelmény az iskolai oktatómunkában és a nevelési tevékenységben egyaránt.

A nevelési tevékenységünk eredményességének fokozása érdekében indokolt, hogy a tudatformálás és a magatartás-formálás elvi és gyakorlati vonatkozásait részletesen feltárjuk és megismerjük.

A nevelési tevékenység bipoláris jellegéből adódóan ezeket a kérdéseket vizsgálhatjuk a nevelés irányítói, vezetői, vagyis a pedagógusok és a nevelés alanyai és tárgyai, a tanulók szempontjából egyaránt.

A nevelésben egyik fontos kérdés: mennyire befolyásolja a nevelési folyamat eredményességét a tanító, a tanár „személyisége”?

Hasonlóan fontos problémakört jelent a tudatformálás, a meggyőzés legcélszerűbb eljárásainak, lehetőségeinek a feltárása is.

A „személyiségnek” a nevelésben betöltött szerepével kapcsolatban viszonylag elég sok közvetlen tapasztalattal és ismerettel rendelkezünk. A tudatformálás, a meggyőzés elvi és gyakorlati kérdéseivel azonban kevesebbet foglalkoztunk. Ennek következtében, ilyen vonatkozásokban, igen sok nehézséggel találkozunk konkrét nevelési tevékenységünk során.

Ennek a hiányosságnak a felszámolásához, nevelőmunkánk eredményességének fokozásához szeretnék hozzájárulni azzal, hogy több évtizedes oktató-nevelő munkám tapasztalatai alapján a tudatformálás egyik igen fontos módszerét – a meggyőzést és a vele kapcsolatos kérdéseket elemzem

A meggyőzési folyamat neveléslélektani vonatkozásai

A témakörrel összefüggő megállapítások egységes értelmezése érdekében első feladat, hogy meghatározzuk, mit is érthetünk a „meggyőzés” fogalma alatt?

Általánosan elfogadhatjuk a fogalom következő értelmezését:

A meggyőzés:

- mások gondolkodásának,
- mások tudatának,

- mások akaratának,
- mások magatartásának, és
- mások cselekedeteinek

értelmi, vagy érzelmi úton történő befolyásolása. (Nevelélmélet. Tankönyvkiadó, Bp. 1964.)

A nevelők számára a meghatározás azt jelenti, hogy tudatformáló tevékenységünk folyamatában tanulóinkat *értelmi úton, vagy érzelmi hatásokkal* kell rábírni az új fogalmak, ismeretek befogadására, megértésére. Értelmi és érzelmi motivációkkal kell készítenünk őket egyes cselekedetek végrehajtására, vagy arra, hogy helytelen véleményüket, magatartásukat, cselekedeteiket megváltoztassák.

A meggyőzés folyamatának eredménye a „*meggyőződés*”: amelynek lényeges ismertető jegyei közé tartozik, hogy olyan

- érzelmekkel, élményekkel kapcsolódó,
- tapasztalatokon nyugvó ismeretet jelent, amely az *egyént egy adott tevékenység elvégzésére ösztönzi, vagy attól visszatartja.*

Meggyőződésről tehát csak akkor beszélhetünk, ha a tanuló erkölcsi fogalmait és ítéleteit nem csupán ismeretek, hanem cselekvésre indító motivumok is.

A *meggyőződés kialakítása* pszichológiai szempontból nem más, mint motivumok nyújtása, vagyis *hatékony motivációs rendszer kiépítése.*

A meggyőzés, illetve annak eredményeként a meggyőződés kialakításának is előfeltétele

a megismerés, az ismeretszerzés.

Az ismeret azonban önmagában még nem biztosítja a meggyőződés kialakulását. Az ismeretek meggyőződéssé válásának különböző lélektani feltételei vannak. Ezek az alapfeltételek a következők:

a) *Az igazság evidenciája:*

Az igazi meggyőződés mindig az igazság felismerésén alapszik. A meggyőződés kialakításának ezért van egy alapvető *értelmi, logikai* oldala is. Az igazság mindent elsöprő ereje többet ér minden erkölcsi prédikációnál. Ehhez persze szükség van a pedagógus személyes erőfeszítésére és meggyőződésére is, hogy az igazságot logikailag is hatásos formában fejthesse ki.

Elvont, száraz fejtegetésekkel, rendszertelen magyarázatokkal még a legtökéletesebb igazság hatását is tönkre lehet tenni. A tényekre alapított vita, megbeszélés keretén belül viszont az igazság feltétlenül érvényre jut.

Például: gyakorló iskolánk néhány tanulója szüleiivel Ausztriában és a „gazdasági csoda” országában, NSZK-ban járt az elmúlt nyáron. Ugyanennek az osztálynak több tagja viszont a szocialista országok egy részével ismerkedett meg nyári utazása során.

Egy alkalommal ebben az osztályban, osztályfőnöki órán vita támadt a szocialista és a kapitalista országok életéről.

A vita kezdetén a pedagógus hagyta a vélemények megnyilatkozását, majd fokozatosan logikai rendbe csoportosította az egyes érveket-ellenérveket. Vagyis a vita elfojtása helyett hagyta a tanulókat beszélni. Csak arra ügyelt, hogy a bizonyítás és a cáfolás logikai rendje biztosított legyen.

Az eredmény: a megismert nyilvánvaló igazság, valamint a közvetlen tapasztalatok alapján a 8. osztályos tanulók meglepően helyesen maguk vonták le a végső következtetést a szocializmus fölényét illetően.

b) *Az erkölcsi célok szemléletes, plasztikus megjelenítése:*

Tanulóinknak azonban nemcsak a gondolkodását, hanem a képzeletét, fantáziáját is meg kell nyerni.

Az ifjúsággal való foglalkozásaink során azonban nagyon sokszor megfélemlünk erről a fontos követelményről. Csak a gondolkodáshoz szólnunk, csak a logika fegyvereit használjuk. *Pedig a fantázia vonzó képei nagy cselekvésre indító erővel rendelkeznek.*

– Csak egyetlen esetre szeretnék hivatkozni: – néhány évvel ezelőtt felvetődött a gondolat, hogy gyakorló iskolánk balatoni telepén a férőhelyek bővítése érdekében faházakat kellene építeni.

A távlatok felvillantása nyomán a gyakorló iskola közel 100 tanulója önként vállalt egy hónapos időtartamra munkát az építőknél, a vasútnál, illetve a sörgyárban. Keresetükkel tevékenyen hozzájárultak ahhoz, hogy az úttörő tábor négy faházzal bővüljön, ami újabb 32 pajtás úttörő táborozását tette lehetővé.

c) *Az érzelmi rábangoltság megteremtése:*

Érzelmekek nélkül nincs meggyőződés, csak legfeljebb erkölcsi tudat. *Az érzelmileg kísért motívumoknak* fontos szerepe van a cselekvésben. Nem azt állítom, hogy mindig az érzelmileg legerősebb motívum kerül uralomra az elhatározásnál, de az vitathatatlan, hogy az érzelmi motíválásnak nagy az ereje, megkönnyíti a helyes cselekvést. Különösen a pozitív érzelmek rendelkeznek igen erős motiváló erővel. Az emberi élet legnagyobb ösztönzője a „holnap öröme”. (Makarenko)

Ezért alapvető számunkra, hogy megtanítsuk tanulóinkat az igazi örömekre, hogy megízleltessük velük a közösségi munkát és a társadalmi haladásért vívott küzdelem felemelő érzését.

Például: a közelmúltban általános iskolai tanulók egy csoportja megnézte az új pécsi TV-tornyot. Amikor a közel 100 méter magasan levő kilátó-erkélyről végigtekintették Pécs új városrészeinek panorámáját, valamennyit magával ragadta az emberi alkotás felemelő érzése. Az érzelmileg erőteljesen színezett helyzetben nem volt szükség jóformán egyetlen mondatra sem és mégis mindenki megértette és felismerte a szocialista építés nagyszerű voltát.

d) *Az akarat mozgósítása*

A meggyőződéssé válás előzőekben felsorolt lélektani feltételeinek biztosításán kívül nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy olyan akarat tulajdonságokat kell kialakítanunk, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyének elegendő ereje legyen arra, hogy a helyesnek elfogadott célok érdekében kitartóan, a nehézségeket legyőzve tudjon dolgozni.

Ezek alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy a meggyőzési folyamatok eredményeként kialakuló *meggyőződés:*

az ismeretek, a személyes élmények és érzelmek, valamint az akarat elemek szintézisét jelenti.

A meggyőzés folyamata lényegileg *pszichológiai hatás*, amelyben tevékenységünkkel más egyének, személyek, jelen vonatkozásban tanítványaink tudatában változást igyekszünk létrehozni.

A nevelésben azonban számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a *neveléslélektani hatás* más, mint például a fizikai hatás. A fizikai hatások jellemzője, hogy meghatározott okokra, meghatározott okozatok következnek. *Az embereknél* azonban a hatások és a visszahatások, *válaszok közé beiktatódik az egyén pszichikuma*, amely *a visszahatást rendkívüli módon változatossá teszi*. Az embernél a külső

hatások a belső feltételektől függően érvényesülnek. (Rubinstein) Ilyen módon a meggyőzési folyamatokra az egyes egyénnek – az aktív ellenállástól kezdve, a belső aktivitásból eredő tudatos együttműködésig – széles skálán reagálhatnak.

Tudatformáló tevékenységünk során ezt a belső indítású meggyőződésen alapuló együttműködést kell tanulóinkban kibontakoztatnunk. Pszichológiai szempontból minden nevelői törekvésnek ez a célja.

Ez a belső indítású együttműködés a későbbiekben átalakul önneveléssé, ami végső fokon a nevelési folyamat betetőzését jelenti.

Az érzelmek szerepe a tudatformálásban

A meggyőzés, a tudatformálás, – mint erre már az előzőekben utaltam – mások gondolkodásának, tudatának, akaratának, magatartásának és cselekedetének *értelmi*, vagy *érzelmi* úton történő befolyásolása.

Tehát a meggyőzés nem korlátozódhat a *beláttatásra*, a logikai eszközök alkalmazására, hanem figyelemmel kell lenni a tanulók *érzelmeire* is.

A mindennapi életben hajlamosak vagyunk arra, hogy az érzelmeket másodrendű tényezőkné tekintsük. Pedig ezeket nem szabad lebecsülnünk.

A meggyőzési tevékenységünk szempontjából alapvető követelmény, hogy *ismerjük tanítványaink érzelmeit*, tudjuk azt, hogy milyen vágyak fűtik őket, milyen az érzelemviláguk.

Ugyanis gondolnunk kell arra is, hogy az emberek cselekedeteit a józan megfontolások mellett szeszélyeik, pillanatnyi érzelmi állapotaik is erőteljesen befolyásolhatják.

A meggyőzés során helytelenül járunk el, ha csak az értelemre, vagy csak az érzelmekre akarunk hatást gyakorolni. A kettő egyensúlyát kell megvalósítanunk tudatformáló tevékenységünkben. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egyenlő mértékben vegyük igénybe a logikai eszközöket és az élményeket, érzelmeket, hanem azt, hogy a tanuló egyéni adottságainak ismeretében határozzuk meg, hogy az adott nevelési szituációban a logikai érvelést, vagy az érzelmi hatásokat alkalmazzuk-e fokozottabb mértékben?

A meggyőzési tevékenységünk tehát csak akkor lesz eredményes, ha az értelmi és az érzelmi tényezőket a körülményeknek megfelelően egyaránt figyelembe vesszük.

A tudatformálási folyamat eredményeként érzelmekkel, élményekkel kapcsolódó olyan *tudatos meggyőződést* kell tehát tanítványainkban kialakítanunk, amely a társadalmilag értékes tevékenységük végzésére erőteljes ösztönzéseket ad, illetve a helytelen cselekedetektől eredményesen visszatart.

Befejezésül még a következőket szeretném kiemelni:

A meggyőzésnek, mint tudatformálási- és jellemformálási eszköznek minden korban nagy jelentősége volt. A meggyőzés módszerei azonban koronként nagy eltéréseket mutatnak.

Az elmúlt évszázadokban a meggyőzés, a tudatformálás szinte kizárólagos módja, eszköze az élő beszéd, a szónoklat, a dialógus volt.

Korunkban azonban újabb jelentős eszközei is jelentkeztek a tudatformálásnak. Gondoljunk csak a rádióra, a filmre, vagy a televízióra. Ilyen vonatkozásokban széles lehetőségeket tár elénk a sajtó, a rajz, a grafika stb. is. A meggyőzés tehát nem kíván feltétlenül mindig élő szót. Azonban évszázadunkban sem tagadhatjuk, hogy a tudatformálás, a meggyőzés egyik legalkalmasabb, legrugalmasabb esz-

köze az élő beszéd. Ezért korszakunk, amely mozgalmasabb, dinamikusabb, mint az előző korszakok, továbbra is tiszteletben tartja az élő szót, mint meggyőzősi, személyiségformálási eszközt, de egyúttal felhasználja a tudatformálás más eszközeit, lehetőségeit is.

IRODALOM

Kardos Lajos: Általános pszichológia. Tankönyvkiadó, Bp. 1964.

Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Tankönyvkiadó, Bp. 1967.

Nánási Miklós: Pedagógia. Tankönyvkiadó, Bp. 1971.

Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó Bp. 1964.

Rubinstein: Lét és tudat. Kossuth Kiadó, Bp. 1962.

DR. BELYEI LÁSZLÓ—DR. GULÁCSY ÉVA—RICHTER SÁNDORNÉ
MOLNÁR JÓZSEFNÉ—GÖBÖLÖS JÓZSEFNÉ
Tanítóképző Intézet, Kaposvár

Hazafias nevelés az olvasás és környezetismeret koncentrációjában

DR. BELYEI LÁSZLÓ

I. ALAPVETŐ ELVI KÉRDÉSEK

A hazafias nevelés az utóbbi időkben iskoláink oktató-nevelő munkájának egyik legfontosabb feladatává vált. Ez az a terület, amely hosszú időn át nem kapott érdeme szerinti hangsúlyt. Ezért inkább csak a politikai-mozgalmi életből átvett, az iskolai munkában történő alkalmazásra kevésbé kidolgozott formulákkal rendelkezünk. Az idő követeli, hogy rendszeresen foglalkozzunk az iskolai hazafias nevelés konkrét feladatainak a megvitatásával. Amikor ezt most megkíséreljük az alsó tagozatos munka egyes vonatkozásaiban, első fejezetként érinteni kell néhány alapvető elvi kérdést.

Először is meg kell mondani, hogy a hazához való viszonyunk napjainkban is van két olyan szélsőséges formája, amelyektől óvakodnunk kell. Az egyik ezek közül a nemzeti közömbösség, a kozmopolitizmus, amelyik lehet világpolgári hazátlanság, de lehet kispolgári, önző közömbösség is. Az utóbbi kezd nálunk nagyon tért hódítani, és ezért kell felfigyelni rá, mert tanítványaink ilyen jellegű nézeteket is hozhatnak hazulról.

A másik szélsőséges eset az irreális nacionalizmus irányába hajló sovíniszta álláspont, amelyik vagy jól művelt, tudatos reakcionizmusból táplálkozik, vagy pedig műveletlen és tájékozatlan beszűkülésből. Saját népünk értékeinek indokolatlan túlbecsülése ez, más népek megvetése, gyűlölete, ami aztán a hazaszeretet és az egyetemes nemzetközi haladás szembeállítását eredményezi szinte elkerülhetetlenül.

Ha tanítványainkat a mi viszonyaink között hazaszeretetre akarjuk nevelni, nyilvánvaló, hogy csakis a szocialista hazaszeretet felé fordulhatunk, amelynek a főbb ismérveit, mint didaktikai célkitűzésünket jól kell ismernünk, és elsősorban saját magunk számára szavakba öntenünk. Ezeknek az ismérveknek – hivatkozva Mőd Aladár idevágó megállapításaira is – három fő csoportját szeretném ismertetni.

Az ismérvek első pontját alkotja népünk, nyelvünk, országunk, kultúránk józan, reális becsülése, szeretete. Jogos nemzeti büszkeség, bensőséges, forró érzelmek bon-